

การพัฒนาหลักสูตรโดยใช้การวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน Curriculum Development through Community-based Participatory Research

ศศิวรรณ พชรพรรณพงษ์

สาขาวิชาการประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม
sasiwanp@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้ต้องการเสนอแนวทางการนำการวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานเพื่อการพัฒนาหลักสูตรที่ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นตนเองได้อย่างมีความหมาย เกิดความคิด และเห็นคุณค่าในเรื่องของท้องถิ่น ส่งผลต่อการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนต่อไป รวมทั้งได้ชี้ประเด็นให้เห็นความแตกต่างระหว่างการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research) และการวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (Community-based participatory research) โดยบทความได้ชี้ให้เห็นว่า ชุมชนสามารถเข้ามาร่วมมือในการพัฒนาหลักสูตร โดยครูสร้างหลักสูตรโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน เน้นการตอบสนองความต้องการจำเป็นในชุมชน เพื่อมุ่งผลการพัฒนาผู้เรียนในระยะยาว โดยกำหนดสิ่งที่ผู้เรียนควรรู้และพัฒนาทั้งด้านเนื้อหาสาระและทักษะต่าง ๆ ที่จะสนับสนุนให้ผู้เรียนได้บรรลุตามเป้าหมายที่โรงเรียนและชุมชนกำหนดในแผนการดำเนินการอย่างเป็นระบบเพื่อจะสามารถนำไปสู่เป้าหมายในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้อย่างแท้จริง

คำสำคัญ: การพัฒนาหลักสูตร, การวิจัยเชิงปฏิบัติการ, การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม, การวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน

Abstract

This article aims to explore the community-based participatory research approach for developing a curriculum that enhancing knowledge on local identities with meanings, thoughtfulness, and appreciations which leads to community strengthening. It also identified differences among three approaches: action research, participatory action research, and community-based participatory action research. The article pointed that community can participate in the development of curriculum by teachers construct the curriculum based on community contexts particularly on needs of community in order to sustain the learners' development in the long term. The development of curriculum should systematically comprise of both contents and skills improvement in order to achievably strengthen the community.

Keywords: curriculum development, action research, participatory action research, community-based participatory research

1. บทนำ

แม้ว่าปัจจุบันมีแนวโน้มในการจัดการศึกษาและพัฒนาหลักสูตรที่ให้ความสำคัญกับท้องถิ่นและให้ความสำคัญกับลักษณะที่แตกต่างกันของแต่ละท้องถิ่นมากขึ้น ซึ่งแนวทางที่โรงเรียนส่วนใหญ่มีกปฏิบัติ พบว่าเป็นการศึกษาวิเคราะห์หาความ

ต้องการของท้องถิ่นโดยการสอบถามและวิเคราะห์อย่างกว้าง ๆ การมีตัวแทนผู้ปกครองและนักเรียนเข้ารับฟังการแถลงนโยบายต่าง ๆ ของโรงเรียน แล้วแสดงความคิดเห็นในเรื่องนั้น ๆ ซึ่งช่วยให้ได้ข้อมูลโดยผิวเผินเท่านั้น ทำให้หลักสูตรยังไม่อาจตอบสนองต่อความต้องการของแต่ละท้องถิ่นได้อย่างแท้จริงเพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตัวผู้เรียนและชุมชนได้ บทความนี้ต้องการเสนอแนวทางการนำการวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานมาเป็นแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรที่ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นตนเองได้อย่างมีความหมาย เกิดความคิด และเห็นคุณค่าในเรื่องของท้องถิ่น ส่งผลต่อการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนต่อไปและชี้ประเด็นให้เห็นความแตกต่างระหว่างการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research) และการวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (Community-based participatory research)

2. ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรโดยใช้การวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน

การพัฒนาหลักสูตร มีความหมายได้ 2 ลักษณะ ความหมายแรก หมายถึง การทำหลักสูตรที่มีอยู่แล้วให้ดียิ่งขึ้น หรือสมบูรณ์ขึ้น และอีกความหมายหนึ่ง หมายถึง การสร้างหลักสูตรขึ้นมาใหม่โดยไม่มีหลักสูตรเดิมเป็นพื้นฐานมาก่อน

การวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานมีลักษณะที่ประชาชนซึ่งเป็นสมาชิกของชุมชนกับผู้วิจัยได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน ประเมินปัญหาความต้องการของชุมชน (Need assessment) ร่วมกัน วิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันว่าชุมชนมีปัญหาและข้อบกพร่องในเรื่องใดบ้างแล้วร่วมกันระบุปัญหานั้น ต่อจากนั้นศึกษาหาแนวทางในการแก้ปัญหา มีการสำรวจทรัพยากรในชุมชน ได้แก่ องค์กร หน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ มีการวางแผนการแก้ปัญหา การศึกษาหาข้อมูลที่เป็นความรู้หรือประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับตนเองและท้องถิ่นโดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ด้วยการปฏิสัมพันธ์แลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกัน (อมรรัตน์ วัฒนาธร, 2547: 10) ดำเนินการติดตามผล และประเมินผล ซึ่งงานทั้งหมดเป็นการทำงานร่วมกันของทุกฝ่าย (อลิศรา ชูชาติ, 2538: 8) โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมาชิกของชุมชนที่ได้มามีส่วนร่วม โดยมีเป้าหมายเพื่อให้สมาชิกในชุมชนเข้าเป็นแนวร่วมในการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพความจริงที่เป็นวิถีชีวิตในท้องถิ่นร่วมกัน

การพัฒนาหลักสูตรโดยใช้การวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานจึงหมายถึง การทำหลักสูตรที่มีอยู่แล้วให้ดียิ่งขึ้นหรือการสร้างหลักสูตรขึ้นมาใหม่โดยที่ประชาชนซึ่งเป็นสมาชิกของชุมชนร่วมมือกับผู้วิจัยหาปัญหาหรือความต้องการในการพัฒนาหลักสูตรร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ได้แลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ ความคิดเห็นโดยมีจุดมุ่งหมายและเนื้อหาความรู้จากบริบทที่เป็นจริงด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในชุมชน

3. ความแตกต่างระหว่างการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research) และการวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (Community-based participatory research)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research: PAR) และการวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (Community-based participatory research: CBPR) ต่างมีหลักการที่สอดคล้องกัน คือ มีเป้าหมายที่จะแก้ปัญหา มุ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงโดยบุคลากรในชุมชนร่วมกับนักวิจัยเข้ามา มีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เชื่อว่าแนวทางในการแสวงหาความรู้ที่แท้จริงมาจากประสบการณ์ที่ได้รับ โดยการลงมือปฏิบัติจริงเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด และยิ่งเชื่อว่าแนวคิดทฤษฎีใด ๆ ก็ตามจะถือว่าเป็นความจริงก็ต่อเมื่อได้รับการทดสอบหรือการพิสูจน์จากการนำไปใช้ประโยชน์ ปฏิบัติในสถานการณ์จริงเท่านั้น ไม่มีการแยกกลุ่มศึกษา กลุ่มทดลอง แต่เป็นการทดลองปฏิบัติในสถานการณ์ตามธรรมชาติ ผู้เขียนจะนำเสนอแนวคิด หลักการ และกระบวนการของการพัฒนาหลักสูตรทั้ง 3 แบบดังนี้

3.1 การวิจัยเชิงปฏิบัติการ

แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นการวิจัยที่มีเป้าหมายที่จะแก้ปัญหา ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วม (Participation) การร่วมมือของบุคคลผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับปัญหาที่ต้องการแก้ไข โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการปรับปรุงปัญหาให้ดีขึ้นเพื่อการเปลี่ยนแปลง (Change) การสร้างความรู้ใหม่ (Constructive new knowledge) โดยการปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

จะต้องบูรณาการความรู้กับการปฏิบัติงานที่เกิดขึ้นตามสภาพจริงในบริบทนั้น ๆ จะเน้นการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของชุมชนที่ประสบปัญหาในระดับปฏิบัติการ เป็นกระบวนการที่เป็นวงจรต่อเนื่อง

หลักการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

Winter (1996: 13-27) เสนอหลักการและขั้นตอนของวิจัยเชิงปฏิบัติการสรุปได้ดังนี้

1. ใช้กระบวนการทำงานแบบเป็นวงจรต่อเนื่อง มีการปฏิบัติจริง (Action) และการคิดวิเคราะห์ที่ไตร่ตรองอย่างมีวิจารณ์ญาณ (Critical reflection)

2. กระบวนการมีลักษณะสร้างความเข้าใจมากขึ้นอันนำไปสู่ความเข้าใจว่าเกิดอะไรขึ้น

Holter and Schwartz-Barcott (1993: 298-304) แบ่งระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็น 3 แนวทาง ดังนี้

1. ดำเนินการโดยอาศัยความร่วมมือทางเทคนิค (Technical collaborative approach) เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่มีเป้าหมายหลักเพื่อการทดสอบวิธีการแก้ไขปัญหาคือพัฒนาจากความรู้หรือจากทฤษฎีที่มีอยู่ เพื่อดูว่าวิธีการตามทฤษฎีนั้นสามารถใช้ได้จริงในทางปฏิบัติ มักมีการตั้งสมมติฐานนำมาก่อน ที่มาของปัญหาการวิจัยมาจากผู้วิจัยเป็นผู้เริ่ม

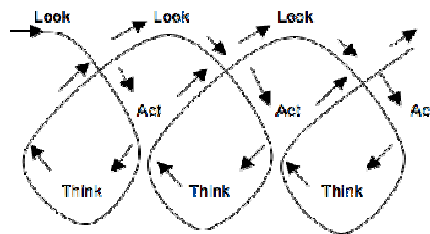
2. การดำเนินการโดยอาศัยความร่วมมือซึ่งกันและกัน (Mutual collaboration approach) ผู้วิจัยอาจมีแนวคิดหรือมีปัญหาเรื่องใดเรื่องหนึ่งมาก่อนอย่างกว้าง ๆ และในขั้นตอนของการวิจัยนั้นผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัย มักร่วมกันค้นหาปัญหาที่เกิดขึ้นหรือที่มีแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นในสถานการณ์จริง ๆ

3. ดำเนินการโดยการส่งเสริมให้บุคคลได้สะท้อนถึงปัญหาและการปฏิบัติด้วยตนเอง (Enhancement approach) มีเป้าหมายคือช่วยให้ผู้ประสบปัญหาได้ค้นพบปัญหาและวิธีการแก้ไขปัญหาดด้วยตนเอง ผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นเพียงผู้กระตุ้นและอำนวยความสะดวก

กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

มีลักษณะการดำเนินการของกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นวงจรหรือเกลียว (Spiral) มีความเป็นพลวัตดังภาพ

ที่ 1

ภาพที่ 1 กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ
ที่มา: Stringer (2004: 4)

กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติประกอบด้วย 3 ขั้นตอนหลัก สรุปได้ดังนี้

1. ขั้นดู (Look) เป็นการเก็บข้อมูลวิถีชีวิตในสังคมอันทำให้เกิดความเข้าใจชุมชนมากขึ้น วิธีการได้มาซึ่งข้อมูลในขั้นนี้ เช่น การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มเฉพาะ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม เป็นต้น
2. ขั้นคิด (Think) เป็นการตีความและวิเคราะห์ข้อมูลที่เก็บมาจากขั้นแรก
3. ขั้นลงมือทำ (Act) เป็นการวางแผนและลงมือแก้ปัญหา เป้าหมายคือการเปลี่ยนแปลงในชุมชนอย่างยั่งยืน

3.2 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นการวิจัยที่ผสมผสานการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory research) กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) รวมทั้งวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเข้าด้วยกัน เพื่อได้มาซึ่งองค์ความรู้ใหม่ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เน้นการที่ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมวิจัย เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการวิจัย นับตั้งแต่การกำหนดปัญหา การดำเนินการ การวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนหาแนวทางในการแก้ปัญหาหรือส่งเสริมกิจกรรม (สุภาพงค์ จันทวานิช, 2547: 67)

หลักการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Stringer, 2004: 10)

1. การเป็นประชาธิปไตย (Democratic) เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน ก่อให้เกิดการพัฒนาที่มาจากชุมชน ลดการพึ่งพิงจากสังคมภายนอก ประชาชนตัดสินใจร่วมกัน
2. การให้ความรู้แก่ประชาชนในชุมชนอย่างเท่าเทียมกัน (Equitable) เป็นการให้ความรู้ที่เหมาะสมกับชาวบ้านและคนด้อยโอกาสตามระบบสังคมของชาวบ้านเพื่อความเข้าใจและนำไปใช้ได้อย่างเหมาะสม
3. การให้ความสำคัญและเคารพต่อความรู้ของชาวบ้าน (Liberating) ชาวบ้านสามารถแสดงความคิดเห็นของตนเองได้อย่างเสรี โดยยอมรับว่าความรู้พื้นบ้านมีความแตกต่างจากนักวิชาการ
4. การส่งเสริมศักยภาพของชาวบ้าน (Life enhancing) ให้สามารถวิเคราะห์และสังเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของตนเอง

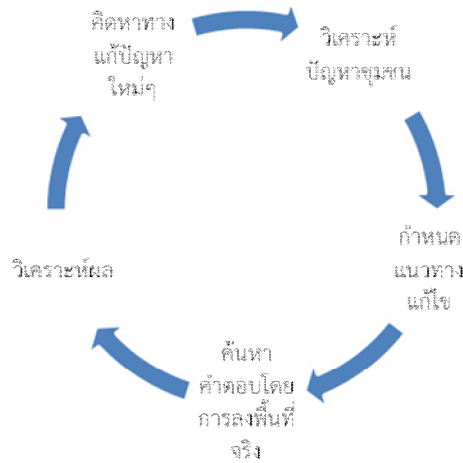
กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR)

กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมี 5 ขั้นตอน เป็นขั้นตอนที่ผสมผสานแนวคิดการจัดการชุมชน และการเรียนรู้ปัญหาของชุมชนเข้าด้วยกันดังนี้ (ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ, 2543: 82)

1. ระยะก่อนทำวิจัย (Pre –research phase) ได้แก่
 - 1.1 การคัดเลือกชุมชนและการเข้าถึงชุมชน
 - 1.2 การบูรณาการตัวนักวิจัยเข้ากับชุมชน
 - 1.3 การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน
 - 1.4 การเผยแพร่แนวคิด PAR แก่ชุมชน
2. ระยะของการทำวิจัย (Research phase)
 - 2.1 การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาชุมชน
 - 2.2 การฝึกอบรมทีมวิจัยท้องถิ่น
 - 2.3 การวิเคราะห์ปัญหาอาจเกิดขึ้นใน PAR และกำหนดแนวทางแก้ไข
 - 2.4 การออกแบบการวิจัยและเก็บข้อมูล
 - 2.5 วิเคราะห์ข้อมูล
 - 2.6 การนำเสนอข้อมูลต่อที่ประชุมหมู่บ้าน
3. ระยะจัดทำแผน (Planning phase)
 - 3.1 การอบรมทีมงานวางแผนท้องถิ่น
 - 3.2 การกำหนดโครงการหรือกิจกรรม
 - 3.3 การศึกษาความเป็นไปได้ของแผนงาน
 - 3.4 การแสวงหางบประมาณและหน่วยงานที่สนับสนุน
 - 3.5 การวางแผนเพื่อติดตามและประเมินผล
4. ระยะการนำแผนไปปฏิบัติ (Implementation phase)
 - 4.1 การกำหนดทีมงานปฏิบัติงานอาสาสมัคร
 - 4.2 การอบรมทีมงานปฏิบัติงานอาสาสมัคร
5. ระยะการติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน (Monitoring and evaluation phase)
 - 5.1 จัดตั้งทีมงานติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงานของหมู่บ้านขึ้นมาติดตามการดำเนินงานของฝ่ายปฏิบัติ
 - 5.2 เสนอผลการประเมินต่อที่ประชุมหมู่บ้าน

ทุกระยะ

กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สรุปได้ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

3.3 การวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (Community-based participatory research: CBPR) แนวคิดการวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน

Minkle and Wallerstein (2003: 3-26) กล่าวว่า การวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานเน้นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงระหว่างชุมชนกับนักวิจัยภายนอกในทุกขั้นตอนการวิจัยโดยมีความเท่าเทียมกันทั้งในส่วนของงานวิจัยและการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่การแก้ปัญหาโดยถือหลักเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนสูงสุด Israel et al. (1998: 173) กล่าวว่ามีความคล้ายคลึงกับแนวคิดนี้ เช่น community-centered research ลักษณะพื้นฐานคือเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการวิจัย และยอมรับนักวิจัยที่ไม่จำเป็นต้องมีวุฒิการศึกษาสูงในฐานะหรือบทบาทนักวิจัยในกระบวนการสร้างความรู้ การวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานจึงเป็นการร่วมมือในบทบาทเท่า ๆ กันระหว่างสมาชิกในชุมชน ตัวแทนองค์กร และนักวิจัยในทุกขั้นตอนการทำวิจัย ผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยมีส่วนทำให้ความเป็นหนึ่งเดียวและกระจายความรับผิดชอบเพื่อส่งเสริมความเข้าใจต่อปรากฏการณ์และความเป็นพลวัตด้านสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนและชุมชนยังได้รับความรู้จากการปฏิบัติจริงที่จะทำให้สมาชิกในชุมชนนำไปใช้ได้จริง

แก่นของการวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (CBPR) คือการแบ่งปันความรับผิดชอบและเพิ่มความตระหนักของประชาชนถึงความสามารถในบทบาทตนเองในฐานะนักวิจัยและเป็นผู้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

องค์ประกอบของการวิจัยแบบเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน (Chrisman, 2005: 14-34)

1. ด้านวัฒนธรรม

1.1 ความสามารถทางวัฒนธรรม (Cultural competence) หมายถึงการที่นักวิจัยสามารถจัดการวิจัยได้อย่างมีประสิทธิภาพในบริบทที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรม มีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับทัศนคติ แนวปฏิบัติ ทักษะ นโยบาย และโครงสร้างสถาบันที่มารวมกันในชุมชนท่ามกลางคนอาชีพต่าง ๆ ที่มาทำงานร่วมกัน นักวิจัยตามแนวการวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (CBPR) จำเป็นต้องมีทัศนคติที่ยืดหยุ่นเชิงบวกเพื่อลดความขัดแย้ง มีใจเปิดกว้าง รับฟังความคิดเห็นและคิดถึงผู้อื่น เพื่อให้ได้รับข้อมูลจากการประเมินชุมชนอย่างแท้จริง นักวิจัยต้องลดความเชื่อที่มาจากวัฒนธรรมของตนเองที่มีมุมมองต่อวัฒนธรรมอื่นว่าดีหรือผิด สิ่งสำคัญคือ ไม่ควรตำหนิวัฒนธรรมของชุมชนหรือจารีตประเพณีว่าเป็นการคิดที่ไม่เหมาะสม เพราะอาจทำให้ผู้วิจัยไม่ได้ข้อมูลสำคัญที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของชุมชน หมายความว่า นักวิจัยต้องเข้าใจความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมและมีความสามารถที่จะสังเกตและรับฟังจนได้ตัวบ่งชี้สำคัญของรูปแบบความเชื่อและพฤติกรรมจากมุมมองของวัฒนธรรมนั้น

Chrisman (2005: 17) เสนอหลักการในการสร้างความสามารถทางวัฒนธรรมดังนี้

1. ฟังและบูรณาการสิ่งที่เกี่ยวข้องกับชุมชน
2. เข้าใจและบูรณาการคุณค่าของชุมชน
3. เรียนรู้และบูรณาการมุมมองทางวัฒนธรรมหรือความเชื่อต่อปัญหา
4. ตระหนักถึงความสำคัญและบูรณาการสิ่งที่เกี่ยวข้อง คุณค่าและความเชื่อ
5. ระบุงานให้ชัดเจนและทำงานอย่างใกล้ชิดกับผู้นำชุมชน

1.2 ความเหมาะสมทางวัฒนธรรม โครงการที่ดำเนินการจะต้องสอดคล้องเหมาะสมกับวัฒนธรรมของชุมชน จะทำให้ได้โครงการที่ปรากฏตามสภาพจริง เป็นเหตุการณ์ในปัจจุบันที่มีผลกระทบต่อชุมชน ผลลัพธ์อุปกรณ์ในงานวิจัยตาม ภาษาที่ชุมชนใช้ สอดคล้องกับประสบการณ์จริงของคนในชุมชนและสะท้อนวัฒนธรรมของคนในชุมชน

2. พลังแห่งการแบ่งปัน (Power sharing) ในการวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (CBPR) ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมและแลกเปลี่ยนในทุกขั้นตอนการวิจัย ตั้งแต่การระบุปัญหา การรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ผล และการนำผลไปใช้ในชุมชน ผู้ทำวิจัยทุกคนต้องเน้นที่ประเด็นและระบุสิ่งที่เกี่ยวข้องโดยสมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมและสร้างกระบวนการที่สามารถทำให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมและแบ่งปันในสิ่งที่มีผลต่อการทำวิจัย

3. การดึงชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม (Community involvement) การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงชุมชนอย่างยั่งยืน การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัยกับชุมชน เช่น กับชุมชนที่ตั้งอยู่แล้ว กลุ่มชุมชนรวมตัวกันเข้ามาทำวิจัย นักวิจัยกับผู้นำชุมชนและนักวิจัยกับตัวแทนชุมชน

4. การพัฒนาความสามารถในการกำหนดจุดสนใจร่วมกัน (Capacity-focused development) Kretzmann and McKnight (1993: 5-9) ได้เสนอ 2 แนวทางคือ 1) แบบเน้นความต้องการของชุมชน และ 2) แบบเน้นความสามารถของชุมชน แบบแรก เริ่มจากการวิเคราะห์และกำหนดความต้องการจำเป็นและปัญหาของชุมชน โดยการเรียงลำดับปัญหาและทำแผนผังความคิดเพื่อหาแนวทางสู่เป้าหมาย การลงมือปฏิบัติและแหล่งข้อมูลหรือทรัพยากรต่าง ๆ ที่เอื้อให้งานสำเร็จ แนวทางที่ 2 คือ แนวคิดทางเลือก เริ่มจากการพัฒนาเชิงนโยบายและกิจกรรมบนฐานความสามารถ ทักษะและสิ่งที่ชุมชนมี แนวคิดนี้สะท้อนให้เห็นว่าคนในชุมชนจะเป็นผู้รู้จักชุมชนดีที่สุดและสนับสนุนแนวคิดว่าการพัฒนาควรมาจากคนในชุมชนเอง

หลักการสำคัญของการวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (CBPR)

การวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานควรเริ่มด้วยหัวข้อวิจัยที่มีจุดมุ่งหมายที่จะรวมความรู้และการปฏิบัติเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม พัฒนาให้ชุมชนนั้นดีขึ้น Israel et al. (2003: 53-76) เสนอหลักการสำคัญในการทำวิจัยแนวนี้สรุปได้ดังนี้

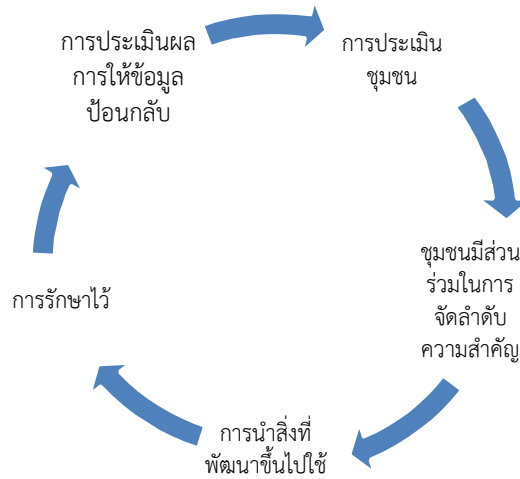
1. ผู้ทำวิจัยต้องตระหนักว่าชุมชนมีเอกลักษณ์และมีลักษณะเฉพาะของตนเอง
2. การทำวิจัยอยู่บนฐานจุดแข็งของชุมชนและทรัพยากรที่ชุมชนมี
3. สมาชิกในชุมชนต่างช่วยกันอำนวยความสะดวกให้เกิดความร่วมมือในทุกขั้นตอนการวิจัย
4. งานวิจัยเป็นการบูรณาการความรู้จากการปฏิบัติจริง
5. ส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน
6. ก่อให้เกิดวงจรการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและมีปฏิสัมพันธ์ภายในชุมชน
7. เกี่ยวข้องกับมุมมองเชิงบวกต่อท้องถิ่นและมุมมองเรื่องระบบนิเวศของชุมชนทำให้เกิดความตระหนักอันนำไปสู่

การตัดสินใจ

8. ทุกคนมีส่วนร่วมในการเผยแพร่สิ่งที่ค้นพบและความรู้ที่ได้รับ
9. เป็นกระบวนการระยะยาวและจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน

การวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (CBPR) เน้นการมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมกันของหุ้นส่วนทุกคนในกระบวนการปฏิสัมพันธ์แบบเป็นวงจรตั้งแต่การประเมินชุมชน การจัดลำดับสิ่งสำคัญ การนำสิ่งที่พัฒนาขึ้นไปใช้ความสามารถในการรักษาไว้และการประเมินผลที่ประกอบด้วยการให้ข้อมูลป้อนกลับเพื่อปรับปรุงโครงการ สรุปได้ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 การวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (CBPR)

การวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานเริ่มต้นจากความต้องการของชุมชนมากกว่าบุคคลหรือองค์กร การเริ่มต้นจากประชาชนเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงและผลักดันชุมชนด้วยตัวเองในการแก้ปัญหาด้วยตัวเองมากกว่า แรงผลักดันจากภายนอก จึงอาจกล่าวได้ว่าการพัฒนาโดยใช้ชุมชนเป็นฐานมีกลยุทธ์พื้นฐานง่าย ๆ คือ ปล่อยให้ทุกคนได้พูดคุย ปรึกษากันเองภายใต้สังคมวัฒนธรรมของชุมชนตนเอง

ผู้เขียนขอสรุปประเด็นสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมและการวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานเพื่อให้เข้าใจความเหมือนและความแตกต่าง แสดงดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ประเด็นสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และการวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน

หัวข้อ	การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research)			การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research)	การวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (Community-based participatory research)
เป้าหมาย	การแก้ปัญหาทำให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงดีขึ้นตามบริบทสภาพจริง			ต้องการความรู้และนำมาแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน	การแก้ปัญหาหรือการเปลี่ยนแปลงในชุมชนโดยยึดหลักเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับชุมชน
ที่มาของปัญหาการวิจัย	แบบ 1 นักวิจัยเป็นผู้เริ่ม	แบบ 2 นักวิจัยร่วมกับผู้ร่วมวิจัย	แบบ 3 นักวิจัยกระตุ้นผู้ร่วมวิจัยคิด	1. คนในพื้นที่มีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหา 2. มีข้อตกลงความร่วมมือระหว่างนักวิจัยกับชาวบ้านที่จะร่วมมือกัน 3. ปรับเปลี่ยนตามความต้องการของท้องถิ่นตามเงื่อนไขความเหมาะสม	1. กำหนดโดยคนในพื้นที่ 2. กำหนดปัญหาภายใต้การยอมรับวัฒนธรรมของชุมชน

ตารางที่ 1 (ต่อ)

หัวข้อ	การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research)	การวิจัยเชิงปฏิบัติการ แบบมีส่วนร่วม (Participatory action research)	การวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดย ใช้ชุมชนเป็นฐาน (Community-based participatory research)
ลักษณะเด่น	<ol style="list-style-type: none"> 1. ลักษณะการดำเนินการวิจัยเป็นวงจร 2. เน้นการแก้ปัญหาจากการปฏิบัติ 3. เชื่อว่าการลงมือปฏิบัติจริงทำให้เกิดความเข้าใจสิ่งนั้นมากยิ่งขึ้น 	<ol style="list-style-type: none"> 1. เน้นกลุ่มคนที่ด้อยโอกาสในสังคม 2. เชื่อมั่นความสามารถในการเรียนรู้ของคนในชุมชนลดความเชื่อเรื่องความรู้ต้องมาจากนักวิชาการในมหาวิทยาลัยเท่านั้น 3. ส่งเสริมวัฒนธรรมการพึ่งพาตนเอง 4. มีส่วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมในวงกว้างไม่มากนัก 	<ol style="list-style-type: none"> 1. เน้นการได้รับความรู้จากการลงมือปฏิบัติจริงของคนในชุมชน 2. การพัฒนาอยู่บนฐานความต้องการของชุมชนหรือความสามารถของชุมชน 3. ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมของชุมชน 4. คนในชุมชนเป็นผู้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและยั่งยืน 5. ชุมชนมีส่วนร่วมในการเผยแพร่สิ่งที่ค้นพบและความรู้ที่ได้รับ

4. กระบวนการพัฒนาหลักสูตรโดยใช้การวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน

จากการศึกษางานวิจัยของ สำลี ทองจิ๋ว (2543: 107-148) และอมรรัตน์ วัฒนาธร (2547: 311-325) พบว่ามีลักษณะกระบวนการพัฒนาหลักสูตรสอดคล้องกับการวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานซึ่งสามารถสังเคราะห์เป็นขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรสรุปได้ดังนี้

ขั้นที่ 1 ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน ด้านกายภาพ เศรษฐกิจ อาชีพและวิถีชีวิตชุมชน

ขั้นที่ 2 ออกแบบหลักสูตร กำหนดจุดมุ่งหมาย เนื้อหา ประสบการณ์การเรียนรู้ ผู้มีส่วนร่วมในการถ่ายทอดความรู้และประเมินผล โดยนักวิจัย ครูที่เกี่ยวข้องค้นคว้าข้อมูลร่วมกับชุมชน เพื่อนำมาเป็นเนื้อหาสาระในหลักสูตร กำหนดโครงสร้าง การบริหารจัดการ แผนการสอน สื่อการสอน แบบวัดและประเมินผลการเรียน

ขั้นที่ 3 วิพากษ์หลักสูตร โครงสร้างหลักสูตร แผนการกระบวนการถ่ายทอดความรู้ แบบวัดและประเมินผล โดยครูและผู้เกี่ยวข้องในชุมชนและผู้เชี่ยวชาญจากสถาบันการศึกษา

ขั้นที่ 4 ทดลองใช้และปรับปรุงหลักสูตร

ขั้นที่ 5 การนำเสนอหลักสูตรต่อชุมชน แจ้งผู้ปกครองและกรรมการหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องเพื่อขอแนวร่วมในการใช้หลักสูตรที่พัฒนาขึ้น

ขั้นที่ 6 ลงมือใช้หลักสูตรและประเมินผลสัมฤทธิ์ เน้นชุมชนเป็นห้องเรียน เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ เน้นชุมชนเป็นแนวร่วมให้ความรู้และประเมินผล

ขั้นที่ 7 ศึกษาผลกระทบโดยตรงต่อครูและบุคลากรอื่น ๆ ในโรงเรียนและผลกระทบต่อชุมชนในด้านเศรษฐกิจ วิถีชีวิตลักษณะทางกายภาพ และศึกษาปัจจัยที่สนับสนุนการทำงานเป็นแนวร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

ขั้นที่ 8 สรุปผลกระทบเชิงบวกและเชิงลบที่มีต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนและนำเสนอข้อมูลเพื่อการศึกษาค้นคว้าปัจจัยอื่น ๆ ต่อไป

การเรียนรู้และวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างแท้จริง จึงเป็นอุปสรรคสำคัญในการสร้างหลักสูตรของครู และด้วยเหตุนี้ครูจึงหันกลับไปหาภารกิจเดิมที่ทำอยู่มากกว่าสนใจดำเนินการพัฒนาหลักสูตรโดยใช้ชุมชนเป็นฐานมาใช้

2. ปัญหาที่เกิดจากปัจจัยภายนอกตัวครู การขาดการสนับสนุนจากผู้บริหารโรงเรียนทั้งด้านงบประมาณ วัสดุในการดำเนินการ รวมทั้งเวลาในการจัดทำหลักสูตร ในการพัฒนาหลักสูตรที่เน้นการมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานนั้นครูจำเป็นต้องสืบค้นข้อมูลของชุมชน ท้องถิ่น ต้องจัดทำเอกสาร ติดต่อคนในชุมชน วิทยากรท้องถิ่น ฯลฯ งานเหล่านี้ล้วนแต่ต้องใช้งบประมาณและเวลาในการปฏิบัติงานทั้งสิ้น การขาดปัจจัยสนับสนุนต่าง ๆ เหล่านี้จะทำให้ครูหมดแรงจูงใจในการทำงาน และมองงานพัฒนาหลักสูตรที่ใช้การมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานเป็นภาระ ทั้งนี้เพราะครูยังคุ้นเคยกับการใช้เอกสารการสอนที่จัดทำมาให้โดยกระทรวงศึกษาธิการ ตลอดจนสำนักพิมพ์ต่าง ๆ ที่มีวางจำหน่าย

3. ปัญหาจากตัวชุมชน กล่าวคือ ชุมชนไม่ให้ความร่วมมือเท่าที่ควรเนื่องจากมีภารกิจมาก และโรงเรียนและชุมชนมีเวลาว่างไม่ตรงกัน

บทสรุป

โดยสรุปแล้วครูสามารถพัฒนาหลักสูตรโดยใช้การวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน เน้นการตอบสนองความต้องการจำเป็นในชุมชนเพื่อมุ่งผลการพัฒนาผู้เรียนในระยะยาว โดยกำหนดสิ่งที่ผู้เรียนควรรู้และพัฒนาทั้งด้านเนื้อหาสาระและทักษะต่าง ๆ จากบริบทสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนที่จะสนับสนุนให้ผู้เรียนได้บรรลุตามเป้าหมายที่โรงเรียนและชุมชนกำหนดในแผนการดำเนินการอย่างเป็นระบบ การพัฒนาหลักสูตรจึงจำเป็นที่ชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างเพื่อจะสามารถนำไปสู่เป้าหมายในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้อย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2543). *กระบวนการพัฒนาและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย .
- สุภางค์ จันทวานิช. (2547). *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ*. (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำลี ทองธวัช. (2543). *รายงานการวิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรมีคฤหกิจน้อยงานไม่แกะสลัก และงานไม้สำหรับหมู่บ้านหัตถกรรมไม้แกะสลักบ้านถวายเป็น : กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านต้นแก้ว อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อมรรัตน์ วัฒนาร. (2547). *การวิจัยแบบร่วมมือที่ใช้ชุมชนเป็นฐานในกระบวนการพัฒนาหลักสูตร : กรณีศึกษาหลักสูตรเศรษฐศาสตร์ระดับประถมศึกษาที่บ้านถวายเป็น จังหวัดเชียงใหม่*. ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อลิศรา ชูชาติ. (2538). *เทคนิคการศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม*. นครปฐม: สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา.
- Bacon, F. (2003). *Origins and principles of community - based research*. Retrieved January 14, 2015, from http://media.wiley.com/product_data/excerpt.
- Carr, W. and Kemmis, S. (1986). *Becoming Critical: Education, Knowledge and Action Research*. Basingstoke: Falmer Press.
- Chrisman, N.J. (2005). *Health, culture, and community: Coalition*. Seattle: University of Washington.
- Holter, I.M. and Schwartz-Barcott, D. (1993). Action research: What is it? How has it been used and how can it be used in nursing?. *Journal of Advanced Nursing*. 18 (2), 298-304.
- Kretzmann, J.P. and Mcknight, J.L. (1993). *Building communities from the inside out: A path toward finding and mobilizing a community's assets*. Chicago: ACTA.
- Israel, B.A., Schulz, A.J., Parker, E.A. and Becker, A.B. (1998). Review of community-based research: Assessing partnership approaches to improve public health. *Annual Review of Public Health*. 19, 173-202.
- Israel, B.A., Schulz, A.J., Parker, E.A., Becker, A.B., Allen, A.J. and Guzman, J.R. (2003). Critical issues in developing and following community based participatory research principles. In Minkle, M. and

Wallerstein, N. (Editors), **Community-based participatory research for health**. (53-76).

San Francisco: Jossey-Bass.

Minkler, M. and Wallerstein, N. (2003). Introduction to community based participatory research. In

Minkler, M. and Wallerstein, N. (Editors), **Community-based participatory research for health**.

(3-26). San Francisco: Jossey-Bass.

Stringer, E.T. (2004). **Action research in education**. New Jersey: Pearson.

Winter, R. (1996). Some principles and procedures for the conduct of action research. In Ortrun Zuber-

Skerritt (Editor), **New Directions in Action Research**. (13-27). London: Routledge.